

KISEBBSÉG- KUTATÁS

MINORITY STUDIES

24. évfolyam, 2015. évi 2. szám

Alapító és főszerkesztő: Cholnoky Győző

Szerkesztők:

Kántor Zoltán, Ferenc Viktória, Halász Iván, Gázsó Dániel

Szerkesztőbizottság:

*Pomogáts Béla (elnök),
Kántor Zoltán, Miskolczi Ambrus,
Szarka László, Szász Zoltán, Tóth Ágnes,
Doncsev Toso, Péntek János, Kocsis Károly,
Tóth Pál Péter, Halász Iván.*

Kiadja a Lucidus Kiadó

1192 Budapest, Gomb utca 7. Telefon: (+36-1) 282-2250.

Szerkesztőségi titkár: Vágó Pálné

A montenegrói helyesírási szabályzat megengedő jellege azt jelzi, hogy jelentősége lényegében szimbolikus. Van ennek persze néhány technikai oka is: a *š*, *ž* mellékjeles betűknek nincs meg a cirill betűs megfelelője az Unicode-ban, ráadásul maguknak a *š*, *ž* karaktereknek az előhívása magán a latin betűs BCMS billentyűzeten is nehézkes.

A montenegrói nyelvi ideológia egyrészt nacionalista, másrészt – paradox módon – egyben internacionalista is. Feltételezi, hogy Montenegróban létezik egy egységes beszélt nyelv, amely ha apró vonásokban is, de különbözik a többi BCMS nyelvtől. Ugyanakkor Montenegróban a cirill írás erősen visszaszorulóban van, mivel a latin írás nemzetközi jellege értéknek számít. Hallgatólágosan persze ebben is tetten érhető a szerb nyelvtől való különbözőség hangsúlyozása is.

A szocialista időkben tartott népszámlálások alkalmából a lakoságnak mindig több mint 60 százaléka vallotta magát montenegróinak és kevesebb, mint 10 százaléka szerbnek. Ebben az időben a legnagyobb nemzeti kisebbség a „muzulmán” volt. Ez azt jelentette, hogy a BCMS nyelven beszélő ortodox keresztyén lakosság többsége montenegróinak tartotta magát. A 2003. évi népszámlálás azonban azt mutatja, hogy ez a keresztyén lakosság sokkal jobban megoszlik a magukat montenegróinak, illetve szerbnek valló BCMS beszélők között. Ekkor a lakosság 43 százaléka tartotta magát montenegróinak, 34 százaléka pedig szerbnek. A 2011. évi népszámlálás szerint a lakosok 45 százaléka vallotta magát montenegróinak, míg 29 százaléka szerbnek. Ennél jóval nagyobb elmozdulás történt a két népszámlálás között az anyanyelv megjelölésében, mert míg 2003-ban a lakoságnak csupán alig 22 százaléka nevezte meg anyanyelveként a montenegróit és több mint 63 százaléka a szerbet, addig 2011-ben már 37 százalékra emelkedett az anyanyelvként a montenegróit megjelölők aránya, míg a szerbet anyanyelvének valló lakosság aránya 43 százalékra csökkent. Mindez arra mutat, hogy a nyelvi ideológia nem marad hatástalan, a montenegrói társadalomban lassan gyökereket ver a külön montenegrói nyelv létezését hirdető álláspont.

Zoltán András

Alsószorb és felsőszorb – veszélyeztetett vagy kihaltófélben lévő nyelvek?

Lewaszkiewicz, Tadeusz: Dolnołużycki i górnolużycki – języki zagrożone czy wymierające? = Slavia Occidentalis 71. évf. 2014. 1. sz. 37–53. p.

A világ nyelveinek a számát a különböző szakmunkák igen tág határok, többnyire 2500 és 6000 között adják meg, sőt egyes források szerint a világ nyelveinek a száma megközelíti a 7000-et. Miközben számos nyelv kihalt, a nyelvek száma mégsem csökkent eddig, mivel számos nyelvcsalád kutatása még nem zárult le, s egyre többször ismertek el önálló nyelnek olyan idiómákat, amelyeket korábban valamely más nyelv nyelvjárásának tartottak. A jövőben azonban minden bizonnyal csökkenni fog a nyelvek száma, még akkor is, ha az élő nyelvek listája a kutatások előrehaladtával gyarapszik, mivel már ma is a nyelvek 2 százalékán beszél a világ lakosságának 98 százaléka, míg a nyelvek 98 százalékát a világ lakosságának mindössze 2 százaléka használja. A globalizáció következtében néhány évtized múlva ezek az arányok még sokkolóbbak lesznek. Nyelvek minden kontinensen hálnak ki és válnak fenyegetetté. A 19.-20. század fordulója óta Európában a dalmát és a manx nyelv kihalt, a leglátványosabb. A dalmát utolsó beszélője 1898-ban halt meg Krk szigetén, a Man szigeten beszélt, a skóthoz igen hasonló manx nyelvet beszélő utolsó személy pedig 1974-ben. Európában vannak veszélyeztetett nyelvek is. Veszélyeztetetté akkor válik egy nyelv, amikor megszakad a nemzedékről nemzedékre való átadási láncolat. Az európai nem szláv nyelvek közül a nagyon fenyegetettek közé (amelyek száz éven belül teljesen eltűnhetnek) sorolható az ír, a skót, a breton és a retoromán.

A szláv világban a fenyegetett nyelvek közé sorolják a felsőszorbot és az alsószorbot. A szerző szerint azonban a leginkább fenyegetett szláv nyelv a fehérorosz, amelyet a fehérorosz társadalomnak csupán legfeljebb 5 százaléka használ aktívan, s az ő nyelvük sem mindig választékos. A falusi lakosság jelentős része a traszjankának nevezett orosz-fehérorosz keveréknyelven beszél.¹ Más a helyzet Ukrajnában, ahol a függet-

¹ Vö. Zoltán András: Egy többségi nyelv kisebbségben: a fehérorosz nyelv elnémulása. Kisebbségkutatás 13/1 (2004) 67–75.

lenné válás óta az ukrán nyelv pozíciói erősödtek, s az ukrán ma már nem fenyegetett, hanem újjászülető nyelv. Az utóbbi évtizedekben fordult a szlavisták figyelme – elsősorban Duličenko munkássága nyomán – a szláv mikronyelvek felé.² Duličenko a felsőszorbot és az alsószorbot elsősorban beszélőik alacsony száma miatt sorolja a mikronyelvek közé.

A felsőszorb (kulturális központjuk: Bautzen) és az alsószorb (kulturális központjuk: Cottbus) két különböző szláv törzsi dialektusból származik, ezért meglehetősen különböznek egymástól. Az NDK idején az volt az uralkodó nézet, hogy egy szorb nép van, amely két különböző irodalmi nyelvet használ. Az újraegyesítés után az alsószorbot többsége a nemzeti önállóság mellett döntött és elfogadta a *vend* (német *wendisch*) népnév használatát. A 6–9. században a szláv törzsek mintegy 40 ezer négyzetkilométernyi területet, tehát a volt NDK területének mind-egy 30 százalékát foglalták el. A 16. századra területük 16 ezer négyzetkilométerre zsugorodott, de ezen a területen a szlávok jelentős többségben voltak, bár a városokban zömmel németek laktak. Niederlausitzban 1555 után a protestantizmus teljesen kiszorította a katolikus vallást, 1580-ra majdnem teljes egészében protestáns lett Oberlausitz is, csupán egy kis enklávé maradt katolikus Bautzentől északnyugatra. A 16–19. század folyamán a szorb népi és nyelvi terület jelentősen összezsugorodott, teljes mértékben elnémetesedtek a perifériák, csupán a centrumban maradtak szorb nyelvszigetek. Manapság szorb jellegű csupán az a 70 katolikus felsőszorb falu, ahol a szorbotok még mindig többségben vannak és a felsőszorb nyelv a hétköznapi érintkezés eszköze. Alsó- és Felsőlausitz többi vidékén már egyetlen olyan falu sincs, ahol a szorbotok lennének többségben. A jelenlegi helyzet kialakulásához a 19–20. századi változások vezettek. A 19. század derekán még 160 ezer szorb volt, s ez a száma az 1880-as évekig nem változott, ettől kezdve a szorb népesség állandóan fogyott: 1904-ben 146 ezer, 1936-ban 111 ezer, 1956-ban 81 ezer fő vallotta magát szorbnak. Az 1980-as évek közepén végzett

² Vö. Zoltán András: A szláv mikronyelvek helyzete és fennmaradási esélyei (Duličenko, Aleksandr Dmitrievič: *Āzyki malyh etničeskikh grupp: status, razvitie, problemy vyžyvanija*. = *Āzyki malye i bolšie...* In memoriam acad. Nikita I. Tolstoi. Red. A. D. Duličenko (= Slavica Tartuensia IV). Tartu, Tartu Ülikooli Kirjastus/Tartu University Press, 1998. 26–36. p.): Kisebbségkutatás 10/3 (2001), 534–537. (Ismertetés.)

felmérés szerint akkor 67 ezer fő tudott alsó- vagy felsőszorbul és 45 fő vallotta magát szorb nemzetiségűnek. A 90-es évek elején azonban kétségek merültek fel a statisztikák hitelességével szemben, mivel felmerült, hogy a szorbul tudók számára beleszámították az alsó- vagy felsőszorbul csupán passzívan tudó egyéneket is. A csak Niederlausitzra kiterjedő 1993–95-ben végzett kiegészítő kutatások az állapították meg, hogy alsószorbul aktívan akkor mindössze legfeljebb 7 ezer ember beszélt, s ezek többsége (több mint 60 százaléka) 60 éven felüli volt. Az aktívan beszélők száma 2000-ben 5000 körül volt, a 2011–12-re vonatkozó óvatos becslések mindössze 2000 főt feltételeznek, mégpedig csak az idős és nagyon idős korosztályokban, ezek közül is mindössze talán 400 fő olvasott alsószorb nyelvű sajtót és egyéb irodalmat megértési nehézségek nélkül. A katolikus felsőszorbotoknál mintegy 6500 fő beszélt aktívan felsőszorbul, a protestánsok közül legfeljebb 2000 fő beszélt aktívan a felsőszorbot. Összesen tehát 9–10 ezer fő használja a két szorb nyelvet együtt, ezek 90 százaléka lehet szorb vagy szorb–német kettős identitású. A szorbul passzívan tudó 15–20 ezer fő mintegy fele lehet szorb vagy szorb–német kettős identitású.

A nyelv nem mindig kizárólagos kelléke a nemzeti hovatartozásnak. Gondoljunk például a nagyrészt oroszul beszélő fehér-oroszokra vagy a sok oroszul beszélő ukránra. A 2. világháború után a szorb vezetők azt állították, hogy 200–250 ezer szorb van, sőt elhangzottak félmilliót közelítő számok is. Ebben az időben, főleg az NDK megalakulása (1948) előtt szorb akart lenne sok már elnémetesedett szorb, sőt számos német is. Lausitzban és számos más német régióban – a német-dán, német-holland, német-belga határvidéken, Frieslandban – számos német ember függesztette fel ideiglenesen német identitását. Akkoriban szívesen tanulták a két szorb nyelvet esti tanfolyamokon, általános és középiskolákban, sok volt az autodidakta is. De ebben közrejátszott az is, hogy a szovjet megszálló hatóság előnyben részesítette a szorbotokat: nekik nem kellett házaikba és lakásaikba fogadniuk Sziléziából kitelepített németeket. A tényleges szám ennél sokkalta kisebb volt, hiszen az 1955–56-ban végzett kutatások kimutatták, hogy a két szorb nyelvet akkoriban aktívan és passzívan együttvéve mintegy 80 ezer ember beszélte, ezek egy része is német volt.

A gyors asszimiláció okait vizsgálva a szerző kritikusan vizsgálja a nemzetiségi aktivisták mentségeit. Valóban hozzájárult a folyamat gyorsításához az iparosítás, hiszen az NDK külszíni barnaszén-bányászata főleg Niederlausitzban sok szorb falu megszüntetéséhez vezetett. Lakóik azonban szívesen költöztek be a panelházakba, ahol immár németekkel elkeveredve laktak. A katolikus egyház pozitívan hat a felsőszorb nyelv megtartására, a protestáns lelkészek azonban ezzel évtizedek óta nem törődnek. 1952-ben létrehozták a szorb iskolarendszert, amelyben voltak szorb tanítási nyelvű és a szorbot mint nyelvet oktató iskolák. Az akkori NDK-ban az volt az elképzelés, hogy a szorb területek kétnyelvűek lesznek, vagyis a németek is megtanulnak majd valamennyire szorbul. 1962-ben a szorb tanítási nyelvű iskolákban az 5. osztálytól kezdve a természettudományos tantárgyakat németül kezdték tanítani, míg 1964-től csak azoknak a gyermekeknek kellett szorbul tanulniuk, akiknek a szüleik ezt külön kérték. Ezzel önkéntessé vált a szorb nyelvű oktatás, az ebben részt vevő tanulók száma azonban egyből negyedére csökkent (12 ezerről 3 ezerre). A hetvenes és nyolcvanas években a nemzetiségi szervezetek, a tanítók és a lelkészek propagandaakciójának hatására emelkedett csak ismét 6000 főre a szorbul tanuló diákok száma. A német újraegyesítés után a tanulók száma ismét csökkent, jelenleg mintegy 4000 fő tanul szorbul az iskolai képzés során. A szerző hangsúlyozza, hogy a szorb nyelv tanulásának lehetősége mind az NDK fennállásának idején, mind azután biztosítva volt, csupán a szülőknek kellett erről nyilatkozniuk, ami gyakran a szülők érdektelensége miatt nem történt meg.

A címben feltett kérdésre visszatérve a szerző megállapítja, hogy az alsószorb, valamint a felsőszorb a protestáns népesség körében számít kihalófélben lévő nyelvnek, a felsőszorb a katolikus népesség körében jelenleg veszélyeztetett nyelvnek tekinthető.

Zoltán András

KISEBBSÉGEK KULTÚRÁJA

Az észak-afrikai bevándorlók feltörekvő leszármazottai és a mobilitás kisebbségi kultúrája Franciaországban

Shahrokni, Shirin: The Minority Culture of Mobility of France's Upwardly Mobile Descendants of North African Immigrants = Ethnic and Racial Studies, 38. Vol., 2015. 7. No., 1050-1066. p.

A cikk azt vizsgálja, hogy az észak-afrikai bevándorlók leszármazottai milyen kihívásokkal néznek szembe Franciaországban, amikor oktatási mobilitásuknak köszönhetően felfelé haladnak a társadalomban. A szerző a nagy presztízsű „grandes écoles”-okban tanuló vagy ott végzett hallgatókkal beszélgetve, nyitott mélyinterjúk segítségével tárja fel, hogy milyen osztályalapú és etnikai-faji egyenlőtlenségek határozzák meg, ki milyen árat fizet a mobilitásért. Ezek a hallgatók egyrészt az elszigetelődés érzésével küzdenek az iskolában, mivel ösztöndíjjal, ráadásul etnikai kisebbség tagjaként csupán néhány diák tanul ezekben az intézményekben. Másrészt azt a kisebbségi kultúrát, amelyből ők érkeznek, olyan tulajdonságokkal azonosítják, amelyek ellentétesek a francia elit ismérveivel. Harmadrészt pedig nehezen tudnak egy olyan diákéletbe és közösségbe bekapcsolódni, amely elsősorban a fehér, felső középosztály kulturális preferenciáit testesíti meg. A cikk felveti, hogy a válaszadók egyfajta kisebbségi mobilitási kultúrát vetnek be a talpon maradás érdekében, amely a társadalmi osztályukban és faji-etnikai hovatartozásukban gyökerezik. Végül kitér arra is, hogy a jövőben alaposabban meg kellene vizsgálni, hogy a többszörös társadalmi kategóriák egymással való kölcsönhatása hogyan járul hozzá a komplex mobilitási tapasztalatokhoz.

Végeztek már kutatásokat azzal kapcsolatban, hogy az új társadalmi helyzetükhöz való alkalmazkodásuk során milyen nehézségek-